

SEMIOTYKA KRAJOBRAZU

Inspirowane semiotyką podejście w badaniach nad krajobrazem, wychodzące z założenia, że krajobrazy stanowią systemy znakowe i jako takie posiadają rozmaite znaczenia; celem semiotyki krajobrazu jest analiza owych znaczeń.

Semiotyka krajobrazu nie stanowi jednorodnej dziedziny, toteż można w jej ramach wyróżnić rozmaite stanowiska metodologiczne. Jedne jedynie inspirowane są semiotyką i sprowadzają się do traktowania krajobrazów jako znaczących (można przy tym wskazać badaczy, którzy głoszą tę samą tezę, lecz nie uważają się za reprezentantów semiotyki; można do nich zaliczyć np. przedstawicieli hermeneutyki krajobrazu), inne próbują przykładać do badań nad krajobrazami narzędzia semiotyczne (zwłaszcza językoznawcze, ale nie tylko, bo także np. zaczerpnięte z teorii Peirce'a) wypracowane zarówno na gruncie semiotyki strukturalistycznej, jak i post-strukturalistycznej.

Założenie mówiące, że krajobrazy są systemami znaczącymi (strukturami), złożonymi z elementów wchodzących ze sobą w złożone relacje, skutkuje traktowaniem krajobrazów w sposób analogiczny do tekstów jako złożonych z dających się wyodrębnić jednostek posiadających znaczenia. Jednostki te (a w rezultacie i krajobrazy) opisuje się za pomocą schematu: znaczące (czyli nośnik znaczenia, w tym przypadku jest nim element krajobrazu) – znaczenie, przy czym przyjmuje się zwykle, że relacja między nimi ma charakter arbitralny, tzn. jest wynikiem konwencji (kodu) funkcjonującej w danej grupie. Przyjmuje się także, że elementy krajobrazu posiadają takie, a nie inne znaczenia, ponieważ wchodzą w takie, a nie inne relacje z pozostałymi elementami oraz że można odróżnić głębokie struktury znaczeniowe (mechanizmy wytwarzające znaczenia) od ich konkretnych przejawów (znaczeń określonych elementów w określonych krajobrazach) (Lindström, Kull i Palang 2014).

Zadanie semiotyki krajobrazu polega zatem na czytaniu krajobrazów, tj. na ustaleniu elementów znaczących, relacji między nimi oraz kodów determinujących znaczenia. Inaczej mówiąc, podejście semiotyczne bada, w jaki sposób jakie znaczenia zostały nadane neutralnym elementom krajobrazu. Z tego względu semiotyka krajobrazu kładzie nacisk przede wszystkim na interpretatorów krajobrazów, tzn. na ludzi, którzy na podstawie społecznych konwencji nadają im znaczenia. Do kodów, którym poświęca się najwięcej uwagi należą te związane z relacjami władzy, ekonomii, tożsamości, konsumpcji, rasy, płci kulturowej, klasy – przyjmuje się, że to te czynniki sprawiają, iż krajobrazy są odbierane przez ludzi jako znaczące, tzn. jako niosące takie, a nie inne treści. Do tych czynników należałoby jeszcze dodać estetykę jako związaną z wartościowaniem. Będąc dziedziną rozwijającą namysł nad tym, jak człowiek odnosi się do swojego otoczenia, semiotyka krajobrazu stanowi istotny składnik geografii humanistycznej.

W semiotyce krajobrazu jedną z wiodących przerośniętych służących opisowi krajobrazu jest metafora tekstu (stosowana także w innych ujęciach, np. w hermeneutyce środowiskowej), która przez samych semiotyków bywa krytykowana za swą sztywność i systemowość, wykluczającą nienormatywne odczytania. Kwestia ta jednak w dużej mierze dotyczy nie tyle

krajobrazu jako tekstu, ile raczej samego sposobu rozumienia kategorii tekstu – pod tym względem semiotyka krajobrazu podążałaby tropem semiotyki literaturoznawczej. Pokrewną przonością jest również dyskusyjna metafora języka, wiążąca się z ujmowaniem krajobrazu jako „mówiącego”, przekazującego komunikat (Spirn). Pojawia się bowiem pytanie: kto mówi?

Semiotyka krajobrazu bywa łączona z ikonografią krajobrazu (Cosgrove). W takim ujęciu, nazywanym ujęciem reprezentacyjnym, krajobraz to, jak pisał Cosgrove: „przedstawienie kulturowe, malarski sposób ukazywania, strukturalizowania i symbolizowania otoczenia” – nacisk w badaniach położony jest więc na analizę rozmaitych sposobów ukazywania świata przez człowieka w obrazach (malarstwo, kartografia), piśmie (literatura, oficjalne dokumenty) i innych mediach (np. film). Bada się zatem ikonografię krajobrazu odzwierciedlającą to, w jaki sposób człowiek wyobraża sobie swoje otoczenie, nadając mu określone znaczenia.

Dziedziną, w której badania nad znaczeniami krajobrazów są rozwinięte, jest historia ogrodów. Ogrody bowiem to krajobrazy zakładane z myślą o tym, by przekazywały określone sensy. W toku historii sensy te przybierały rozmaite kształty, od ikonograficznych, wynikających z przyjętych konwencji, po zmysłowo-cielosne, wynikające z fizycznej obecności człowieka (Lichaczow).

Powyższym ujęciom, którym zarzuca się dematerializowanie krajobrazu, przeciwstawiają się badacze spod znaku fenomenologii, przyjmujący, że znaczenie krajobrazu nie jest jedynie wytworem kodów społecznych, ale jest także rezultatem cielesnej interakcji człowieka z krajobrazem. Podejście fenomenologiczne rezygnuje z myślenia o krajobrazie jako o pewnym wyobrażeniu o rzeczywistości na rzecz ujmowania go jako rzeczywistej sfery, w której działa człowiek i która objawia się w jego działaniach.

Powyższa perspektywa wiąże się też z coraz powszechniejszymi podejściami podkreślającymi wagę materialnego aspektu świata oraz relacyjność ludzkiej egzystencji, która nieuchronnie wchodzi w rozmaite związki z materialnym światem.

Semiotyczne badania nad krajobrazem nie ograniczają się tylko i wyłącznie do sfery kultury. Ekosemiotyka bada komunikacyjne (informacyjne) aspekty krajobrazu z perspektywy świata zwierzęcego i roślinnego.

Znaczenie samej semiotyki krajobrazu jest złożone. Z jednej strony pozwala ona zrozumieć, w jaki sposób ludzie pojmują swoje otoczenie (jak je czytają). Z drugiej zaś umożliwia dostrzeżenie, że organizmy inne niż ludzkie, które zwykle są traktowane jako elementy krajobrazu człowieka, także „mają” swoje znaczące krajobrazy. Z tych powodów semiotyka krajobrazu jest istotna także dla zarządzania i projektowania krajobrazów jako obszarów, w których nakładają się na siebie rozmaite znaczenia (Treib).

Terminami zbliżonymi do terminu „semiotyka krajobrazu” są „geosemiotyka” i „semio-geografia”.

[M.S.]

Literatura:

Cosgrove, Denis. *Social Formation and Symbolic Landscape*. London: Croom Helm, 1984.

Cosgrove, Denis, Daniels, Stephen (red.) *The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Lichaczow, Dymitr, *Poezja ogrodów. O semantyce stylów ogrodowo-parkowych*, tłum. K. N. Sakowicz. Wrocław: Zakład Narodowy im Ossolińskich, 1991.

Lindström, Kati, Kull, Kull, Palang, Hannes. „Landscape semiotics: contribution to culture theory.” W *Estonian Approaches to Culture Theory. Approaches to Culture Theory 4* (2014): 110–132.

Treib, Mark (red.) *Meaning in Landscape Architecture and Gardens: Four Essays, Four Commentaries*. New York: Routledge, 2011.

Spirn, Anne. W. *The Language of Landscape*. New Haven: Yale University Press, 1998.

Tuan, Yi-Fu. *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1974.

